

Schiller, Joanna

Konferencja "Akademie Nauk Polski i Rosji, uniwersytety, wyższe uczelnie, zakłady i towarzystwa naukowe: polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki"

Rozprawy z Dziejów Oświaty 48, 175-181

2011

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Joanna Schiller

Warszawa

Konferencja *Akademii Nauk Polski i Rosji, uniwersytety, wyższe uczelnie, zakłady i towarzystwa naukowe: polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki*

W ramach działalności Komisji Historyków Polski i Rosji przy Wydziale I Nauk Społecznych i Humanistycznych Polskiej Akademii Nauk, przy współudziale Instytutu Historii Nauki PAN im. L. i A. Birkenmajerów, Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieyszтора w Pułtusku oraz Kasy im. Józefa Mianowskiego, odbyła się w dniach 17–21 października 2011 r. cykliczna konferencja, tym razem poświęcona problematyce polsko-rosyjskich kontaktów naukowych. Spotkań, w postaci konferencji i sympozjów organizowanych przez istniejącą od 1965 r. Komisję, noszącą początkowo nazwę Polsko-Rosyjskiej Komisji Historycznej PAN – RAN, odbyło się już około 40¹. W bieżącym stuleciu konferencje te związane były z obchodami „Dni polskiej nauki w Rosji” i „Dni rosyjskiej nauki w Polsce”². Nie inaczej było i tym razem – spotkanie rosyjskich i polskich historyków w Warszawie i Pułtusku towarzyszyło kolejnej edycji „Dni nauki rosyjskiej w Polsce”. Otwierający konferencję prezes Polskiej Akademii Nauk, prof. Michał Kleiber, podkreślił naukowe znaczenie tej wieloletniej współpracy i regularnych spotkań poświę-

¹ Zob. С. М. Фалькович, *О формах научного сотрудничества историков-полонистов с польскими учеными (вторая половина XX – начало XXI вв.)*, [w] *Академии наук Польши и России, университеты, высшая школа, научные учреждения и общества. История польско-российских отношений в сфере науки*, Москва 2010, s. 97.

² Dni te oraz towarzyszące im konferencje odbyły się w latach 2001, 2004 i 2008. Tematem ostatniej konferencji w 2008 r. były problemy edycji i wykorzystywania polskich i rosyjskich materiałów źródłowych. Zob. Н. А. Макаров, Б. В. Носов, *Предисловие*, [w] *Сотрудничество российских и польских историков: достижения, проблемы, перспективы. Изучение и публикация исторических источников в России и Польше*, Москва 2011, s. 5.

conych dyskusji nad jej rezultatami, będących wynikiem aktywności Komisji Historyków Polski i Rosji.

Naukową część konferencji rozpoczął wykład prof. Andrzeja Walickiego *Myśliciele polscy i rosyjscy. W kręgu wspólnych fascynacji. Z perspektywy historyka idei*. Tak rozległy i wielowątkowy temat siłą rzeczy musiał być ograniczony do kwestii najistotniejszych, do których A. Walicki zaliczył: „pokusy” słowianofilskie, „rosyjski socjalizm” Aleksandra Hercena jako odpowiedź na mesjanizm Adama Mickiewicza, problem ideowej reakcji Rosjan na powstanie styczniowe, która przybrała postać antypolskiego nacjonalizmu, reprezentowanego w dwóch postaciach: tradycjonalistyczno-prawosławnej ideologii słowianofilskiej, której głównym przedstawicielem był Iwan Aksakow, i etatystycznego nurtu rosyjskiego okcydentalizmu, uosobianego przez Michaiła Katkowa. Kolejnymi zagadnieniami były postawy polskich myślicieli wobec rosyjskiego narodnictwa, marksizmu i „neomarksizmu” oraz recepcja polskiego mesjanizmu w rosyjskim renesansie filozoficzno-religijnym na przykładzie poglądów Władimira Solowiowa. Choć prof. A. Walicki zastrzegł się w swoim wystąpieniu, że jego treść nie ma bezpośredniego związku z tematyką konferencji, trudno jednak zgodzić się z taką opinią. Wydaje się bowiem, że przedstawione kierunki wzajemnych wpływów i inspiracji stanowiły znakomite tło ideowe i intelektualne dla różnorodnych polsko-rosyjskich działań w sferze nauki i kultury o bardziej może praktycznym charakterze, o których mówiono w kilkudziesięciu referatach, a bez przypomnienia o tych związkach i fascynacjach z kręgu idei, trudno byłoby zrozumieć genezę i zakres polsko-rosyjskich kontaktów w rozmaitych dziedzinach.

Problematyka nakreślona w tytule konferencji jest niezwykle pojemna, co pozwoliło na uczestnictwo w niej szerokiego grona badaczy zajmujących się różnymi aspektami polsko-rosyjskich relacji na przestrzeni stuleci. Zacząć jednak wypada od prezentacji rosyjskich gości i przedstawionych przez nich wyników ich prac.

Do Warszawy przyjechała nieco mniejsza, niż planowano, grupa rosyjskich badaczy. Nie mógł przybyć współprzewodniczący Komisji Historyków Polski i Rosji, prof. Nikołaj Makarow, a także znawca dziejów polskiej diaspory w Kazaniu, prof. Izmaïł Szarifżanow. Rosyjskiej delegacji przewodniczył więc prof. Boris Floria, od wielu lat zajmujący się problematyką kontaktów polsko-rosyjskich, czego przykładem mogą być takie jego prace, jak: *Russko-pol'skije odnoszenia i političeskoe razwítie Wostocznoj Europy wo wtoroj połowinie XVI – naczale XVII w.* (1978), *Pols'ko-litowskaja interwencja w Rossii i rusškoje obszczestwo* (2005) czy *Rusškoje gosudarstwo i jego zapadnyje sosiedi* (2010). Prof. B. Floria wy-

stąpił jako jeden z pierwszych referentów, przedstawiając dorobek rosyjskiej historiografii drugiej połowy XX do początku XXI w. w zakresie badań stosunków rosyjsko-polskich w XVI–XVII w. Z kolei o współpracy rosyjskich i polskich historyków w okresie od końca lat czterdziestych do końca lat sześćdziesiątych XX w. mówił prof. Boris Nosow, zastępca przewodniczącego Komisji Historyków Polski i Rosji, członek zagraniczny Polskiego Towarzystwa Badaczy XVIII wieku. Problematyka polska jest stale obecna w twórczości naukowej prof. B. Nosowa, żeby wymienić tu takie jego prace, jak *Ustanowienie rosyjskiego gospodstwa w Rieczy Pospolitoy 1756–1768 gg.* (2004), czy *Pol'sza i Rossija w pierwoj trieti XIX wieka. Iz istorii awtonomnogo Korolestwa Pol'skiego 1815–1830* (tu jako współautor, 2010). Choć znawca historii Polski XVIII – początku XIX w., tym razem, w oparciu o dokumenty przechowywane w Archiwum Rosyjskiej Akademii Nauk, przedstawił blaski i cienie relacji naukowych historyków obu krajów w trudnym okresie powojennym. Z wystąpieniem B. Nosowa znakomicie korespondował referat młodego polskiego badacza, Jana Szumskiego, poświęcony przygotowywaniu nowej, marksistowskiej *Historii Polski* na tle kontaktów radzieckich i polskich historyków w latach 1950–1958. Oba wystąpienia wywołały żywą dyskusję, w której ważny głos zabrały osoby pamiętające jeszcze z własnych doświadczeń studenckich, bądź już zawodowych, sytuację nauk historycznych w tamtym okresie.

W tym samym nurcie przypomnienia powojennych dziejów polsko-rosyjskiej współpracy naukowej i oceny jej wyników utrzymana była wypowiedź prof. Swietłany Falkowicz. Autorka skupiła się przede wszystkim na różnorodności form tej współpracy – wymianie publikacji, organizowaniu konferencji, sesji naukowych i seminariów, wspólnej edycji źródeł i opracowań naukowych, wymianie grup studenckich. Szczególnie podkreśliła znaczący udział Komisji Historyków Polski i Rosji w podejmowaniu najważniejszych inicjatyw badawczych, przypisując jej rolę jednego z głównych inicjatorów i organizatorów tej współpracy.

Dzieje oraz organizacyjno-naukowy dorobek Komisji zajęły także sporo miejsca w dwóch polskich referatach poświęconych przypomnieniu sylwetek nieżyjących już współprzewodniczących Komisji – profesora Ludwika Bazyłowa i profesora Juliusza Bardacha. O Ludwiku Bazyłowie, jednym z najbardziej zasłużonych badaczy dziejów Rosji, mówił dr Hieronim Grała, przypominając najtrudniejsze z politycznego punktu widzenia, ale i anegdotyczne epizody z okresu kierowania Komisją przez polskiego uczonego. Na trudną sytuację polityczną i ekonomiczną obu krajów, mającą wpływ na pracę Komisji, zwrócił uwagę także prof. Leszek Zasztowt, przedstawiając problemy i trudności, z jakimi zmagał się prof. Juliusz Bar-

dach, kierujący Komisją w latach 1986–1992. Podkreślił, że władze Polskiej Akademii Nauk, dążąc do utrzymania Komisji przy życiu i niedopuszczenia do zerwania wieloletniej współpracy, widziały w Profesorze „człowieka opatrnościowego” dzięki jego dokonaniom naukowym, wysokiej pozycji w międzynarodowym świecie nauki, powszechnemu szacunkowi, jakim cieszył się również w środowisku politycznym, a także dobrym kontaktom z rosyjskimi historykami. Oba te wystąpienia, którym towarzyszyły osobiste wspomnienia obu referentów, były także swoistym hołdem złożonym obu uczonym, którzy zarówno swoją pracą badawczą, jak i działalnością organizacyjną wielce się przyczynili do rozwoju i wysokiego merytorycznego poziomu badań roszjznawczych w Polsce.

Wracając do wystąpień rosyjskich gości, uwagę zwracał ciekawy referat prof. Leonida Gorizontowa, znakomitego młodego badacza o prawdziwie europejskim podejściu do uprawiania historii, co zostało docenione przez zaproszenie go na gościnne wykłady m.in. do USA, autora nowatorsko napisanej monografii *Paradoksy impierskiej polityki: poliaci w Rosji i ruskieje w Pol'sze* (1999), za którą otrzymał nagrodę „Przeglądu Wschodniego” w 1999 r. L. Gorizontow mówił o Moskiewskim Towarzystwie Rolniczym na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XIX w. w kontekście sporów wokół koncepcji przygotowywanej reformy uwłaszczeniowej. Wiele miejsca poświęcił poglądom ważnej dla spraw polskich postaci Aleksandra Koszelowa, który w latach 1864–1866 był członkiem Komitetu Urządzącego w Królestwie Polskim i głównym dyrektorem do spraw finansowych.

Pierwsze wyniki swoich prac nad dziejami szkolnictwa specjalnego w Rosji i Królestwie Polskim przedstawiła w trzecim dniu konferencji doc. Ludmiła Marnej. Stwierdziła, że w przeciwieństwie do dorobku polskiej historiografii (należy wymienić tu fundamentalną pracę Józefa Miąso *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815–1915*, 1966), w dotychczasowej literaturze rosyjskiej niewiele pisano o szkolnictwie zawodowym na ziemiach polskich i tę właśnie lukę stara się wypełnić, porównując potrzeby, warunki i możliwości rozwoju tego typu szkolnictwa w Rosji i Królestwie Polskim. Ciekawe również było wystąpienie dr. Borisa Charłasowa, który mówił o działalności istniejącego od 130 lat Towarzystwa Archeologicznego w Pskowie, o jego inicjatywach naukowych, zbiorach i publikacjach.

Wystąpienia polskich uczestników konferencji poruszały szeroką gamę zagadnień związanych zarówno z polsko-rosyjskimi relacjami naukowymi, jak i dokonaniem w szeroko rozumianej sferze kultury, naświetlając różnorodne ich aspekty. W najogólniejszym sensie można je podzielić na

te, które koncentrowały się na działalności instytucji – uniwersytetów, wyższych uczelni, szkół różnych typów, towarzystw naukowych i wszelkiego rodzaju stowarzyszeń oraz te, których bohaterami byli ludzie – albo postrzegani jako reprezentanci określonych środowisk, albo jako jednostki o szczególnych, wartych pamiętania zasługach i dokonaniach. Trzeba jednak powiedzieć, że w wielu referatach te dwa obszary przenikały się, jak choćby w wypowiedzi prof. Franciszka Nowińskiego, który charakteryzował polskie środowisko studenckie na Uniwersytecie Petersburskim w pierwszej połowie XIX w., czy dr. Jana Trynkowskiego, który odtwarzał obraz Uniwersytetu Dorpackiego na podstawie wspomnień jego polskich studentów, poświęcając tym ostatnim sporo uwagi. Takich przykładów można podać więcej, bowiem wiele spośród opisywanych przez referentów środowisk siłą rzeczy było związanych z jakąś instytucją naukową, więc tylko rozkład akcentów może decydować o kwalifikacji.

Do referatów, w których na plan pierwszy wysuwali się ludzie, należy zaliczyć jeden z pierwszych głosów, należący do prof. Wiktorii Śliwowskiej, w latach 1998–2009 współprzewodniczącej Komisji Historyków Polski i Rosji. Mówiła o losach polskich zesłańców na Syberię, odmalowanych na kartach wydanego staraniem jej i René Śliwowskiego dziennika Juliana Sabińskiego³. Stwierdziła, że dokument ten powinien przeczytać każdy, kto chciałby poznać realistyczny obraz codziennej egzystencji ludzi, którym przyszło żyć w surowych warunkach syberyjskich.

Prof. Roman Duda, znawca dziejów matematyki, przedstawił kilka sylwetek wybitnych matematyków – koleje ich życia i dokonania naukowo-dydaktyczne – Polaków lub osób polskiego pochodzenia, którzy pracowali w uczelniach Rosji, a potem Związku Radzieckiego, natomiast prof. Wiesław Caban omówił środowisko polskich studentów kształcących się w rosyjskich uczelniach wojskowych w XIX w. Szczególnie interesowały go motywy, jakie skłaniały młodych ludzi do podejmowania studiów w tych uczelniach, a także ich dalsze kariery. Środowisko polskich konstruktorów mających poważny wkład w rozwój rosyjskiej szkoły budowy taboru kolejowego na przełomie XIX i XX w. stało się obiektem zainteresowań dr. Zbigniewa Tucholskiego, który wzbudził podziw swoją erudycją w dziedzinie historii kolejnictwa. O wkładzie polskich orientalistów w rozwój rosyjskiej i radzieckiej orientalistyki mówił z kolei Imam Mahmud Taha Żuk, natomiast o kontaktach i działalności w ramach Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego polskich, lub do polskości

³ Zob. J. Sabiński, *Dziennik syberyjski*, do druku z rękopisu przyg. W. i R. Śliwowsky, przedm., prypisy J. Trynkowski, t. 1–3, Warszawa 2009.

przyznających się, archeologów i przyrodników wypowiedzieli się prof. Maria Magdalena Blombergowa i prof. Zbigniew Wójcik.

Spośród wielu osób zasługujących na przypomnienie z racji swojego wkładu w rozwój polsko-rosyjskich dokonań na polu nauki i kultury, kilka z nich przedstawiono w wystąpieniach konferencyjnych. Prof. Józef Miąso, od kilkunastu lat zafascynowany postacią generała Alfonsa Szaniawskiego, mecenasa oświaty, fundatora Miejskiego Uniwersytetu Ludowego w Moskwie, przedstawił wyniki swoich badań, stwierdzając, że wiele punktów życiorysu Szaniawskiego jest do tej pory trudnych do wyjaśnienia i warto byłoby podjąć dalsze starania o pogłębienie naszej wiedzy o tym nieprzeciętnym człowieku⁴. Prof. Andrzej Nowak mówił o Dymitrze Filosofowie, tym, jak go określił, „dobrym duchu współpracy kulturalnej Polaków i Rosjan w międzywojennej Warszawie”. Przypomniał, jaką rolę odgrywał prowadzony przez niego w latach trzydziestych klub literacki „Domek w Kołomnie”, mówił o rosyjskich i polskich przyjaźniach Filosofova z Dymitrem Mereżkowskim i Zinaidą Gippius, czy Marią Dąbrowską i Stanisławem Stempowskim. Z kolei prof. Mirosław Filipowicz przedstawił dorobek naukowy Michaela Karpovicha, jednego z pierwszych badaczy dziejów Rosji na gruncie amerykańskim, prof. Jerzy Supady scharakteryzował zasługi Juliana Talko-Hryncewicza dla nauki rosyjskiej, prof. Stanisław Wiech, na przykładzie życiorysu Aleksandra Mickiewicza, brata Adama, spróbował określić blaski i cienie pracy nauczycielskiej Polaków w guberniach zachodnich w pierwszej połowie XIX w., natomiast dr Artur Markowski przypomniał postać Szymona Anskiego, twórcy „Dybuka”, żydowskiego pisarza, etnografa, czerpiącego z kultury „pogranicznego świata” – żydowskiego, rosyjskiego, polskiego, na kresach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Ożywioną dyskusję wywołał referat mgr. Andrzeja Tichomirowa poświęcony szkole historiograficznej Michaiła Kojałowicza, która przekształciła się w debatę o samej idei zachodniorusizmu w jej ujęciu historycznym i współczesnym.

Zgodnie z problematyką nakreśloną w tytule konferencji, wiele miejsca poświęcono dziejom instytucji naukowych, w tym zwłaszcza wyższych uczelni. Bardzo ciekawy, przekrojowy referat przedstawiła prof. Kalina Bartnicka, starając się scharakteryzować formy organizacyjne polskich i rosyjskich uniwersytetów na przełomie XVIII i XIX w. na tle europejskim. Przedstawiła swój autorski głos w ważnej debacie o recepcji i przenikaniu się koncepcji uniwersyteckich w europejskim kręgu kultu-

⁴ Zob. J. Miąso, *Z dziejów polskiego mecenatu naukowego i oświatowego w Rosji. (Uniwersytet Ludowy im. Alfonsa Szaniawskiego w Moskwie)*, „Ars Educandi” 1998, nr 1, s. 11–30.

rowym, skupiając się na problemach z zakresu teorii uniwersytetu – czym z filozoficznego punktu widzenia miał być w owym czasie uniwersytet, jaką pełnić funkcję w państwie i co dawać społeczeństwu. Z kolei pisząca te słowa próbowała umiejscowić Cesarski Uniwersytet Warszawski w systemie rosyjskich uniwersytetów, starając się określić, jakie wyznaczono mu zadania do spełnienia i czy udało mu się z nich wywiązać w sposób dla władz rosyjskich satysfakcjonujący. Dr Dorota Zamojska, drogą pracochłonnych obliczeń, próbowała określić rolę uczelni rosyjskich w przygotowaniu kadry profesorskiej akademickich szkół państwowych II Rzeczypospolitej. Jak wynikało z jej badań, był to wkład znaczący, potwierdzający tezę, że badania nad strukturą i systemem kształcenia rosyjskich wyższych uczelni ma głęboki sens w przypadku polskiej historii nauki i kultury w XIX i XX w. Podobny problem, też dla okresu międzywojennego, był przedmiotem zainteresowań prof. Artura Kijasa, który przedstawił polskich uczonych, którzy przybyli z Rosji dla objęcia katedr w Uniwersytecie Poznańskim.

O uczelniach i ich wykładowcach w okresie powojennym mówili: prof. Janina Wołczuk, która scharakteryzowała grupę radzieckich wykładowców, którzy w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych pracowali w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, oraz Jan Malicki, dyrektor Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, który omówił jego dzieje i zasługi nie tylko dla kształcenia młodzieży, ale i rozwoju badań wschodnich, w tym rosjoznawczych.

Wreszcie o szkolnictwie średnim mówiła prof. Barbara Jędrychowska, która na przykładzie Gimnazjum w Świsłoczy w latach 1824–1825 charakteryzowała administrację szkolną pod zarządem Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego.

Pełną naukową wartość konferencji będzie można ocenić po ukazaniu się w przyszłym roku książki, w której autorzy zaprezentują pełne wyniki swoich badań. Wielka ilość zgłoszonych referatów sprawiła, że mimo trwających 4 dni obrad, każdy z występujących miał niewiele czasu, co nie pozwalało na wszechstronne przedstawienie tematu. Ponieważ jednak prowadzący sesje czuwali, by nie zabrakło miejsca na dyskusje, stanowiły one ważny element wspólnego spotkania, jakiego nie może zapewnić lektura artykułów. Debaty te dowiodły potrzeby odbywania tego rodzaju spotkań i taką deklarację złożyła strona rosyjska, do której należy organizacja kolejnej polsko-rosyjskiej konferencji.